

Budapest kerülethatárai

Hogyan lett tíz közigazgatási kerület a fővárosban?

•••• Gerhard Péter

Budapest születésekor a három előváros közül csak Óbudának nem voltak városrészei. A Vár területére kiterjedő városmaggal rendelkező Budának középkori eredetű külvárosa volt a Tabán, a Víziváros, az Országút és Újlak, továbbá 1769-ben alapították meg a Krisztinavárost. Pest lakói a 18. században eleinte spontán módon kezdtek megtelepülni a városfalon túl, majd a 18. század második felére sorra alakultak meg és kaptak nevet az éppen aktuális uralkodóról az egyes pesti külvárosok. A külterületek közül pedig a 19. század folyamán Kőbánya vált népe-sebb településrésszé.

Az egyesülő főváros méretéből egyértelműen adódott, hogy a lakók ügyes-bajos dolgainak elintézéséhez kerületi hatóságok felállítására van szükség. Az azonban nem volt nyilvánvaló, milyen határai lesznek ezeknek a kerületeknek. Az 1872-es, a főváros egyesítését kimondó törvény előírta, hogy a létrejövő Budapestet több közigazgatási kerületre kell osztani, és ezek lehetőleg essenek egybe az országgyűlési választókerületekkel. Ez utóbbiaknál viszont a népesség, illetve a választók létszámával nagyjából arányos felosztás volt az elvárás, addigra ráadásul több népképviselői választás is lezajlott, és már 1848-ban is a meglévő városrészek szerint határolták el a választókerületeket.

Foto: Budapest Főváros Levéltára

Budán az I. választókerület a Vár, a Tabán és a Krisztinaváros területére, míg a II. a Vízivárosra és az Országútra terjedt ki. Pesten pedig az öt városrész (Belváros, Lipótváros, Terézváros, Józsefváros és Ferencváros) mind önállóan alkotott egy-egy választókerületet.

Amikor a fővárosi közgyűlés – többek között – a kerülethatárok megállapításával is megbízott küldöttsége 1873 elején elkezdett foglalkozni a kérdéssel, úgy vélte, hogy mivel a népesség növekedése

nyomán Budapestet kilenc választókerület illetné meg, közigazgatási kerületből is kilencet kell felállítani. Ezt úgy oldották meg, hogy a meglévő hét választókerület és az addig a szentendrei választókerülethez tartozó Óbuda mellett a népes Terézvárosnak a Király utca–Városligeti fasor–Körönd melletti út–Erzsébet út mentén elválasztott (1883-tól Erzsébet királynéről elnevezett) alsó fele is önálló kerület lett. Az is felmerült, hogy a Krisztinavárost és a Vízivárost megosztják a két budai kerület között, továbbá a Józsefvárostól a Ferencvárosra csatoltak volna néhány háztömböt a választók arányosabb elosztása érdekében. Ekkor azonban közbelépett a városrészi, lokálpatrióta öntudat.

Budapest végleges kerületbeosztása (1885)

többi kerülethatár pedig a korábbi választókerületi, illetve városrészhatárokat követte. Mikor pedig 1878-tól már valóban kilenc fővárosi választókerület volt, azok tényleg mind a közigazgatási kerületekkel estek egybe, azzal a kivétellel, hogy Kőbánya a Ferencvárossal együtt alkotta a IX. választókerületet.

L	1	Budapest kerülethatárai
	••••	Gerhard Péter osztályvezető, főlevéltáros
Ó	3	Buda, Pest, Óbuda
	••••	Vörös Boldizsár (tudományos főmunkatárs)
B	4	Kertmozgó a múlt ködében
	••••	Skaper Brigitta (történész)
M	5	Budapesti harangöntések
	••••	Bajkó Ferenc (harangtörténeti kutató)
O	6	Fényírók Budafokon
	••••	Bartos Mihály (okl. p. közgazda)
L	8	Föld alatti világ
	••••	Pápai Tamás László (történész)
A	9	Rákosszentmihály lóvasútjáról
	••••	Széman Richárd (gyűjteménykezelő)
T	10	Híd, ami összeköt
	••••	Kis Emőke (gyűjteményvezető)
R	15	Üdvözet Erzsébetfalváról
	••••	Benyovszky Tóth Anita (irodalom- és színháztörténész)
A	18	Könyvszemle
T	20	A Budapest-hatás
	••••	Horváth Péter (történész)

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- az Ajánlott oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti Historiák 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen 4500 Ft/év.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél,
a [www.posta.hu WEBSHOP-ban](https://eshop.posta.hu/WEBSHOP-ban)
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság
és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 960 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti Historiák előadójainak ingyenesen is terjesztett. Helytörténeti magazinunk Budapest Főváros XVI. kerület Kertváros Önkormányzata, XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata, XX. kerület Pesterzsébet Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273 • Online: ISSN 2732-1681

Buda, Pest, Óbuda

Egységes fővárossá lett?

•••• Vörös Boldizsár

A Budapest első főpolgármesterét, Ráth Károlyt beiktató, 1873. október 30-ai ünnepi fővárosi közgyűlésen tartott beszédében a város vezetője fontos célként jelölte meg Buda, Pest és Óbuda „egy lélekke” válását, ami jelezte, hogy tisztában volt a három település, illetve lakóik mentalitásbeli különbségeivel és az új központ egysége érdekében ezek meghaladását szorgalmazta. Az egyesítést követő évtizedekben nem egy korabeli közvélemény-formáló mutatott rá Budapest részeinek egymástól eltérő voltára, olykor kifejezetten valamilyen aktuális politikai, gazdasági cél szolgálatában – ezzel pedig hozzá is járulhatott e különbözőségek fennmaradásához.

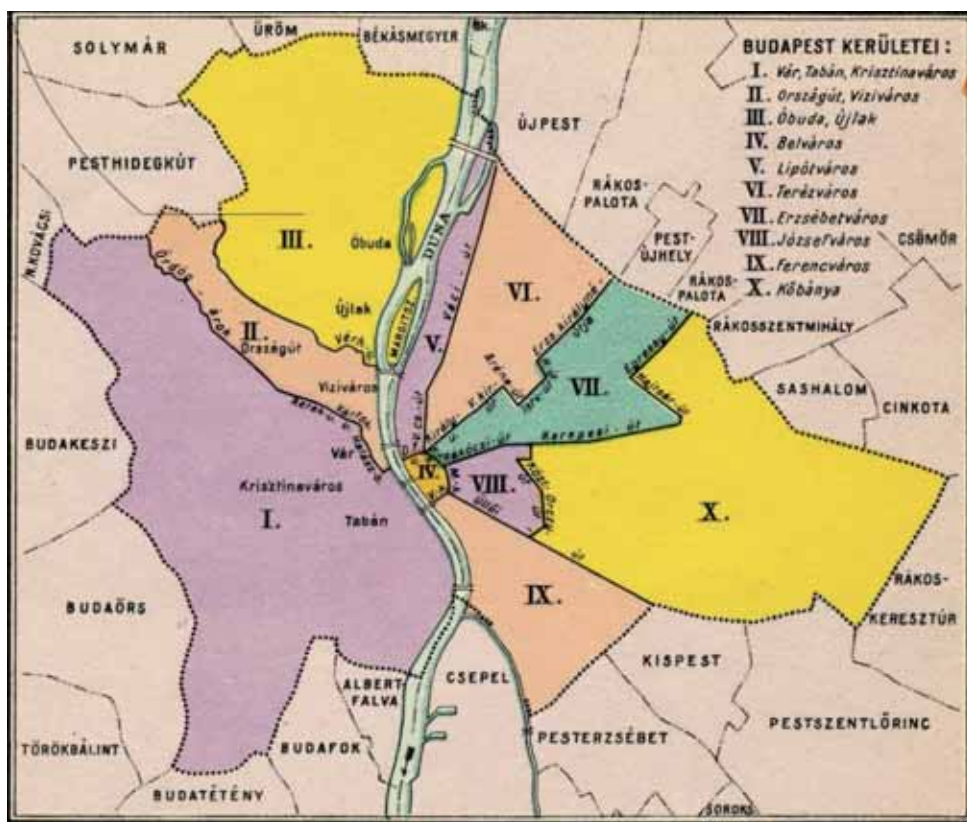
Így például Gerő Ödön, író, újságíró 1904-es *Budapest* című munkájában azt állította, hogy Pest, Buda és Óbuda, amelyekből „a nagyváros alakult, egymástól teljesen elütő volt, de e városok egyes részei is csupa elment volt. Pest az előre törekvés, Buda a pihenés, Óbuda a fatalizmus városa volt. Pesten a haladás, Budán a nyugalom, Óbudán a lemondás. A három város lélkülete nem is forradt egybe, sőt egyes részeik is külön-külön világot alkotnak”

Pestnek a „haladás”, a „modernség” és Budának a „pihenés”, a „nyugalom” színtereként említése későbbi leírásokban is megjelent. Szintén nem egyedülként, megszemélyesítésekkel ábrázolta a magyar fővárost Bródy Sándor *Budapesti reggel* című 1900-as írásában: „A budai vár bástyájáról nézem a hajnalt, és abban Budát, az öreg urat és a feleségét, a kikapós menyecskét, Pestet.” Pest fiatalként szerepeltetése összefüggésben lehetett „haladás”-ával, „modernség”-ével is. Ugyanakkor az író a „kikapós” jelzővel a bal parti városrész erkölcsstelenségét hangsúlyozta – ezzel az értékeléssel is lehetett találkozni más, a következő évek során napvilágot látott szövegekben.

Buda „régimódi”, „nyugodt” és Pest „haladó”, „erkölcsstelen” megítélései az 1918–1919-es magyarországi forradalmak során, majd azok után több esetben is aktuálpolitikai tartalmakkal telítődtek és részben át is értékelték. 1919–1920 fordulóján, amikor nem egy közvélemény-formáló, immár, mint a forradalmak fővárosát is,

koriban nem egyedülként – a városrész új identitásának megalkotására, a nagy történelmi változások utáni szerepének kialakítására törekedett. A „forradalmi” Pest és a „nyugodt” Buda szembeállítását helyet kapott Tormay Cécile *Bujdosó* könyve 1920-as I. kötetének az 1918. október 31-ei fővárost bemutató részletében és Szabó Dezső 1920–1921 során keletkezett, de csak 1931-ben kiadott, *Megered az eső* című regénytörredékében is, szintén az 1918 őszi események leírásánál.

Az elemzett szövegek önmagukon túlmutatóan, általánosabb érvennyel, jól szemléltetik, hogy miként élhetnek tovább, alakulhatnak át egyes településekkel kapcsolatos sztereotípiák, az ábrázolás el-

Fotó: kate.hu/2020/04/

Budapest kerületei és peremtelepülései 1873-ban – vázlatosan

minősítette „bűnös város”-nak Budapestet, voltak olyanok, akik igyekeztek a bűnösség vádját elhárítani a jobb parti városrészeiről. Így például az 1920-as nemzetgyűlési választásokra készülve Méhely Kálmán pártokívüli mérnök, közgazdasági szakember budai programjában azt állította, hogy „ha »bűnös fővárosról« beszélünk, úgy bár e szigorú ítélet ódiomát a testvéri viszonyból származó türelemmel viseljük, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy legfeljebb »bűnös Pestről« lehet szó, »bűnös Buda« azonban nem létezik”. Buda pedig „legyen ezentúl a főváros és az ország egyensúlyának gondos és erélyes őrzője, jó lelkiismerete!” Méhely tehát – ek-

járási az évtizedek során, különböző típusú munkákban. Több leírásból pedig az derül ki, hogy a politikai fordulatok nyomán egyes értékelések, ha meg is maradtak, eltérő politikai megítélésekkel terhelhetettek meg. Az egyes városrészekről kialakított nézetek sajátos módon kapcsolódhattak a város egészéről megalkotott véleményekhez is. A vizsgálatok azt is jelzik, hogy egy település különféle részeinek is egymástól milyen mértékben eltérő értékelései jelenhetnek meg egyidejűleg (ráadásul akár úgy is, hogy az adott hely egyik része ítéli el a másikat). További munkákat igényel azonban e nézetek rendszerének részletekbe menő, valamennyi összefüggését feltáró, alakulásait napjainkig végigkötő kutatása.

Kertmozgó a múlt ködében

Nyáron kertmozi, télen korcsolyapálya volt

•••• Skaper Brigitta

Budapest 150. születésnapját ünnepeelve fontos a kerületi évfordulókról is megemlékezni, hiszen a helyi események nem csak lokálisan fontosak, hanem a főváros történetét is gazdagítják. A sok kicsi együtt adja a nagy egészet. Mi most egy kultúrtörténeti jelentőségű eseményt szeretnénk felidézni – idén száz éve, hogy Pflumm György, Erzsébet legendás vállalkozója megnyitotta hatalmas kertmoziját. A Pflumm család a

1200 fő volt, az 1930-ra felépített Uránia pedig „csak” 1000 nézőnek tudott helyet adni.

Az első világháborút követő zavaros időszakban, 1920 és 1921 között Pflumm György több telket is vásárolt Erzsébetfalván, főként a Török Flóris utca mentén. A fővárosban ekkoriban kezdtek elterjedni a kertmozik. Felismerve a divátáramlatban rejlő üzleti lehetőségeket, 1922-ben elkezdte építeni a szabadtéri mozgót. Ez egyes források alapján 3000 személy befogadására volt alkalmas, más források viszont 2000 főről szóltak. Bármilyen is az igazság, a helyi születésű, neves újságíró, Dalos László Európa legnagyobb kertmozijaként írt róla. Megnyitóját 1923. június 14-én tartották, az *Erzsébetfalva és környéke* így számolt be a létesítményről: „A képek rendkívül élesek, tiszták, a mélyített zenekar hangjai egységesen hatolnak át a hatalmas téren. A teraszokon a kellemes ülőhelyek és a jó kiszolgálás lepettek meg. Az előjelekből ítélve a szinte világvárosias kertmozgó nagy látogatottságnak fog örüvendeni.” Pflumm leleményességét mutatja, hogy az épület mellett egy kertvendéglőt is kialakított, s a filmvetítés végeztével a kertmoziból csak ezen keresztül lehetett kijutni. A *Pesterzsébet és Környéke* 1924-es cikke szerint a Pflumm-féle kertmozgó és nyári helyisége nem csak városi, de országos szinten is kiemelkedő jelentőségű volt. Ebben az évben a nyári vendéglőt Keszler Aladár és neje vezette. Ekkorra felépült az új zenepavilon is, ahol naponta délután 4-től katonai és cigányzenekar játszott felváltva.

Jellemző módon Pflumm György gondoskodott arról is, hogy a kertmozi télen se maradjon kihasználatlanul. A hideg évszakban jégpályaként üzemelt, ahol délelőtt 9-től késő estig, vilnyvilágítás mellett lehetett korcsolyázni.

A létesítmény – és a család – jelentőségét mi sem jelzi jobban, minthogy az 1927-ben megjelent *Nagy-Budapest* külön részt szentelt a Pflumm – vállalkozásoknak, s így természetesen a kertmozinak is.

helyi vendéglátóipar meghatározó családjává vált, de az országos mozi történetbe is beírta magát. Vendéglőjükben 1901-ben kezdtek meg a filmvetítéseket, amelyek rövid idő alatt nagyon jövedelmezővé váltak. Olyannyira, hogy az akkori nagyközösgben (!) 1910-re felépült a többfunkciós Pflumm-ház, amelyben nem csak egy vendéglő, de egy 1200 személyes mozi is helyet kapott. Utóbbi egészen biztosan megelőzte korát, mivel az 1922-ben megnyílt Corvin mozi befogadóképessége is

Pflumm György és gyermekei, valamint testvére, Pflumm Ilona 1919-ben (Magántulajdon)

Fotó: Skaper Brigitta, Fiam, mozi fogunk csinálni! Bp., 2011.

Dalos László az 1930-as évekre visszaemlékezve leírja, hogy nyáron a Pflumm-ház mozgóházban naponta csak egy délutáni előadás volt. Ezek után *Rózsika* a „gépasszisztensnő”, Bayer

Fotó: egykor.hu

A Pflumm-ház 1200 személyes moziterme 1910 körül

úrral, a vőlegényével átvitte a filmtekercset a kertmozi vetítőjébe. Itt két esti előadásra került sor: az elsőre 20 óra körül, a másodikra pedig 21.30, illetve 22 óra körül.

A második világháborús bombázások ugyan megkímélték az épületet, a világhéges utáni államosítás azonban nem. Az immár Kossuth kertmoziiban még egy darabig folytatódtak a vetítések, de az 1960-as években már kihasználatlanul kongott az ürességtől. Dalos László a *Film Színház Muzsikában* 1977-ben így emlékezett vissza: „Másfél évtizede még megvolt. Már nem játszottak benne, székeit, számozott padjait egymás hegyére – hátára dobálták, a festett vetítőtávaszon fekete kerete megkopott, a hangszóró nyi-

Fotó: Pesterzsébeti Múzeum

A Pflumm-féle kertmozi, mely télen jégpályaként is működött

lásai ásítóan bámultak önnön ürességükkel a semmibe...”
A szomorú utolsó felvonás sem váratott sokáig magára, miután az 1970-es évek elején az épület kiégett, a torzót is elbontották...

Budapesti harangöntések

Aranykora 1873 és 1914 között volt

•••• Bajkó Ferenc

Iparművészeti alkotások a harangok, de a többi öntészeti tárgytól megkülönbözteti őket az, hogy Istennek szentelik ezeket, zenei hangon, egymással összhangban szólnak, és történetek kötődnek hozzájuk.

Magyarországon a kereszténység felvétele óta használnak harangokat. A török hódoltság alatt az addig virágzó harangöntő mesterség és maguk a harangok is elpusztultak. Budán a török kiűzését követően éledt ujja e mesterség. A 19. század legelején pedig a harangöntés súlypontja áttevődik Budáról Pestre, majd az 1848 körül Budán meg is szűnik. A 19. század jelentős újításokat hozott a magyar harangöntés történetében. 1825-ben *Széchenyi* magyar nyelven mondta el beszédét a pozsonyi országgyűlésen. Ennek hatására a Halle-ban született pesti mester, *Eberhard Henrik* úgy dönt, hogy nemzeti nyelven is ráírja nevét a harangokra. Szinte 1848 előestéjén, 1846-ban pedig megjelenik az első címer harangpaláston. A reformkor idején a szellemi háttér mellett a technológiai fejlődés is nagy lendületet vett.

Ilyen előzmények után érkezünk meg a tárgyalt, 1873 és 1914 közötti időszakra. Pest, Buda, Óbuda és a Margitsziget egyesítését 1873-ban egy új harang zengése hirdette. A régi pesti városháza tornyában lévő harang ebben az évben megrepedt, ekkor a pesti harangöntő, *Walser Ferenc* mester felajánlotta, hogy a bécsi kiállításra készült harangját odaadja a város számára. Az időszak két legfoglalkoztatottabb mestere *Walser Ferenc* és *Pozdech József* volt.

Walser Ferenc 1827-ben született Pesten egy pesti kádármester fiaként. 1847 és 1854 között Németországban és Ausztriában szerzett tapasztalatot, majd 1854-től hazatért, és a pesti *Schaudt András* műhelyében dolgozott. 1860-tól öntött saját nevén harangokat. Legnagyobb újítása, hogy a harangot felfüggesztő, csapágyazott lengőszerkezet, az úgynevezett járom ne fából, hanem öntöttvasból készüljön. Másik újításként a harangokat tartó, toronybéli, belső állvány, a harangszék szintén öntöttvasból készült. A kiegyezést és városeyesítést követő, nagyszabású templomépítések idején a legtöbb megbízást *Walser* kapta. A ferencvárosi plébániatemplom számára hat, az erzsébetvárosi *Steindl*-templomnak pedig öt harangot öntött. 1891-ben öntötte meg a Mátyás-templom 3230 kilogrammos *Károly*-harangját, amelynek díszítését *Schulek Frigyes* tervezte. 1892-ben pedig szintén megbízást kapott, hogy elkészítse a török kiűzése óta

JOZEF POZDECH

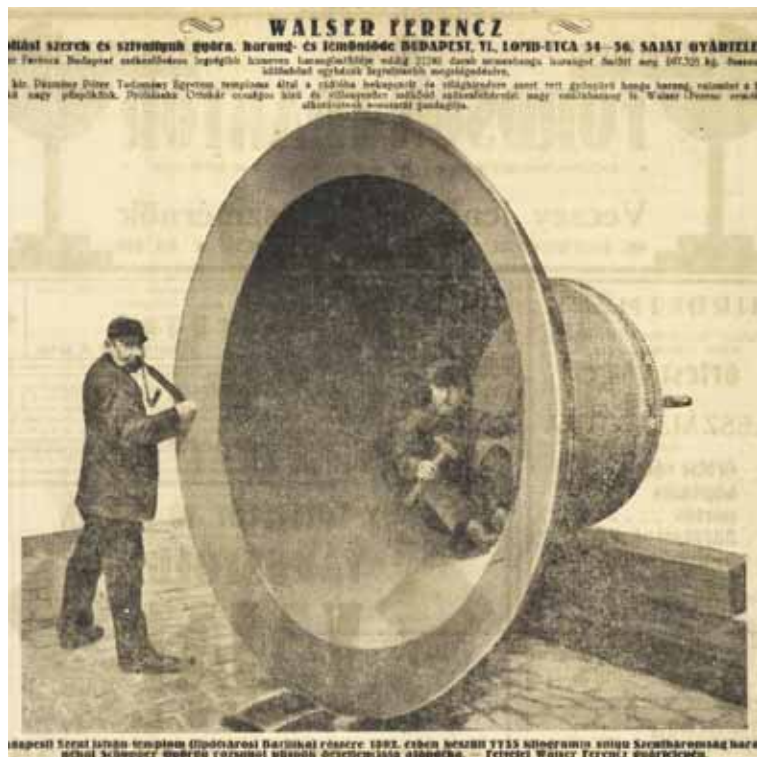
vynálezca nového spôsobu sostavenia zvonov.
a.t.d. a.t.d.

Fotó: edit.eite.hu

**Pozdech József
portréja,
litográfia**

magyar földön készült legnagyobb, 7735 kilogrammos öntvényt a Szent István-bazilika számára. 1906-ban halt meg *Walser*, utóda *iff. Walser Ferenc*.

Pozdech József az időszak másik jelentős mestere, aki a ma

Fotó: Kecskeméti Közlöny, 1929. 09. 08.

**Walser Ferenc
a pesti
Szent István-
bazilika
7735
kilogrammos
harangjával
(1892)**

Szlovákiához tartozó *Gerencsérben* született, 1849-ben költözött Pestre. *Pozdech* nem volt harangöntő, csak lakatosmester, mégis harangöntő dinasztiát alapított, és korszakalkotó módon változtatta meg a hazai haranghasználatot. Meghonosította az úgynevezett alulütős harangozást, amely által könnyebb a harangokat húzni.

Pozdech 1878-ban meghalt. Vejei közül *Thury János* és unokája, *Thury Ferenc* öntötték a legtöbb, legszebb, legnagyobb harangokat. A legnagyobb megmaradt *Thury*-harang a pesti szerb templom tornyában függ, 1800 kilogrammos. *Thury János* idejében került kidolgozásra egy nagyon szép magyaros, szecessziós harangdíszítés, amit utódai a későbbiek során is gyakran használtak. *Thury Ferenc* 1908-ban, fiatalon meghalt, a kissejőci mester, *Egry Ferenc* veszi át a gyárat, aki 1911-ben továbbadja *Szlezák Lászlónak*. Az ő idejében virágzik fel igazán a *Pozdech*-*Thury* öntöde.

Az 1910-es években – a világháború szelét nem sejtve – rohamléptekben teltek meg a pesti és budai tornyok zengő öntvényekkel. A legkésőbbi grandiózus harang-együttes a pesti domonkos templom számára készült 1914-ben *Szlezák László* műhelyében. 1914-ben a budapesti tornyok azóta sem látott gazdagságban zengtek. Az első világháború hadi nyersanyag szükséglete eligényelte e harangok többségét. Ma jó esetben tornyonként egy öntvény maradt meg a tárgyalt időszakból. Sok toronyban sem méret, sem darabszám, sem zenei minőség tekintetében nem sikerült pótolni őket.

Fényírók Budafokon

Múltzárványok régi alkotóiról

•••• *Bartos Mihály*

Budafok helytörténetének fehér foltja a helyi fényképezés kezdetének története. Vélhetőleg soha nem fogjuk megtudni, ki készítette itt az első fényképfelvételt, nagy valószínűséggel egy vándorfotográfus volt az. A vásárok, templombúcsúk állandó résztvevői a 19. század utolsó harmadától a vándorfotográfusok is. Számos ilyen, századfordulós és azt követően készült visit méretű felvételünk maradt fenn.

A fénykép népszerűségének növekedésével, egyre szélesebb kör igényelte ezt a szolgáltatást. Budafok közönsége a századfordulóra jutott el odáig, hogy megrendeléseivel állandó helyi fotográfust is el tudott tartani. Az első állandó, helyben működő fotográfiai műhelyt és fényképezési műtermet *Pabar Dezső* hozta létre, aki a Kossuth Lajos utca 25. alatt nyitotta meg vállalkozását. A fennmaradt képanyag szerint, jól felszerelt műtermében portrékat és családi képeket készített, ezeket díszes kartonokra ragasztva adta át megrendelőinek. Közéleti emberként is ismert, sok éven át a

Budafoki Ifjúsági Kör elnöke, a Budafoki Zeneegyesület választmányi tagja, a Budafoki Dalárda estélyeit rendező bizottság elnöke volt. *Pabar Dezső* több mint húszévesnyi budafoki működése után, 45 éves korában, 1926. szeptember 16-án hunyt el.

Az 1910-es évek közepén *Schumy Antal* fényképész Budafokon, *Pabarral* közös műteremben kezdte meg működését, akinek halálát követően azt tovább vitte, majd később a Kossuth Lajos utca 48. alá költözött. A klasszikus szolgáltatások mellett értékes képei maradtak fenn Budafok városáról, közösségi életéről. Számos fotóképeslapot jelentetett meg, megelőzve ezekkel a képeslapkiadó cégeket. Szociáldemokrata képviselő Budafok község, majd város képviselő-

testületében. Az 1920-as évektől a Budafoki Műkedvelők és Testedzők Egyesülete Sakkosztályának igazolt játékosa. Utolsó ismert budafoki címe az Árpád utca 23., ahonnan 1944. nyarán családjával együtt, nyomtalanul eltűntek.

Budafokon a harmadik, állandó műteremmel rendelkező fényképész *Pátkay Gyula* a Vár utca 2. szám alatt. Ugyancsak gyakorló fényképészként került Budafokra az 1910-es évek végén és haláláig itt dolgozott. A műtermet ezt követően özvegye, *Hrenkó Etelka* vitte tovább.

Műtermét *Papp Jenő* 1928-ban nyitotta meg a Kossuth Lajos utca 23. szám alatt. A korszak divatos és termékeny helyi fényképészei közé tartozott, előszeretettel alkalmazta a kidolgozott képek utólagos színe-

Fotók: a szerző tulajdonai

Az első állandó budafoki fényképezési műterem alapítója, Pabar Dezső fotográfiaiának verso-változatai

zését. A második világháború után folytatva a fényképész kisiparos tevékenységét, később tanácstagnak is megválasztották.

Budafok IV. kerületének, Kelenvölgynek saját fényképésze *Hajzok József*, akinek üzlete a Völgy utca 16. szám alatt állt. Életéről nincs sok adat, mindössze annyi ismert, hogy az 1932-ben alakult Kelen-

völgyi Önálló Iparosok és Kereskedők Gazdasági Egyesületének elnöke, valamint az 1934-ben létrejött Kelenvölgyi Jótékony célú

Asztaltársaságnak alelnöke volt. A második világháborút túlélte és 92 éves korában, 1973-ban fél évszázados szakmai tevékenységét emléklappal és oklevéllel ismerték el.

Budafokon volt még egy fényképész, akinek személyéről mindössze egy helyi újsághirdetés árulkodik. Ezek szerint, *Bojársky Dezső* fényképész üzletét 1927 nyarán, az egykori *Pabar*-féle műteremben nyitotta meg. Budafokon készített munkái eddig nem kerültek elő.

A hivatásos fotográfusok mellett, az 1920-as évektől

kezdődően polgáraink elkezdtek amatőr módon foglalkozni a fényképezéssel. Többen tagjai voltak a Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége Budafoki Csoportjának. Kiemelkedő eseményük volt az 1931. évi karácsonyi kiállítás, amelyen 26 fényképész, 106 képe került bemutatásra. Az általuk készített és fennmaradt felvételek helytörténetünk szempontjából mára komoly értéket jelentenek.

A Szent Lipót-templom első világháborúban rekvirált harangjainak pótlása 1923. 05. 23-án (Schumy Antal felvétele)

kezdődően polgáraink elkezdtek amatőr módon foglalkozni a fényképezéssel. Többen tagjai voltak a Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége Budafoki Csoportjának. Kiemelkedő eseményük volt az 1931. évi karácsonyi kiállítás, amelyen 26 fényképész, 106 képe került bemutatásra. Az általuk készített és fennmaradt felvételek helytörténetünk szempontjából mára komoly értéket jelentenek.

Vándorfotográfus felvétele a budafoki Lipót-napi búcsúból, egy helyi schrammel zenekarról (1910 körül)

Százéves Sashalom

Ehmann Viktor és a település

••• Sz. R.

Idén a XVI. kerületben ünnepeljük az önálló Sashalom 1923. évi megalakulásának századik évfordulóját.

A XVI. kerület önkormányzata és a Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ az év folyamán több eseménnyel kíván megemlékezni az évfordulóról. Többek közt szabadtéri kiállításokat tervezünk sétával, és az év végére elkészül exkluzív Képes Almanachunk a település száz évéről. A kötet archív képek sorára felfűzött gondolatok, tömör leírások, korabeli szemelvények segítségével mutatja be a jubileumát ünneplő település számos feljegyzésre méltó történetét.

Sashalom a Gödöllői dombság egyik kezdő (vagy záró) dombjára, a Sashalom dombra és köré épült. Első HÉV állomását a Cinkotai Ehmann-telepen eredetileg Rákosszentmihálynak hívták, mivel innen gyalogolhattak haza a szentmihályi telepek lakói. Később az állomás és a körötte gyarapodó telep a nagyhírű Cinkotai Nagyitcze vendéglő nevét vette föl, azóta hívjuk Nagyiccének.

Volt szó arról, hogy az egész települést Pestsashalomnak nevezzék át, és kacérkodtak a környező településekkel fúziós Rákosvárral is. A mai Sashalom nevet hivatalosan 1926-ban állapították meg véglegesen.

A jubileum egybeesik Sashalom egyik alapítója, *Ehmann Viktor* születésének 170. évfordulójával, aki 1853. szeptember 6-án, Sárváron látta meg a napvilágot. Róla is megemlékezünk, mivel Ehmann Viktor, a

Czinkotai Nagyitcze vendéglő, az Ehmann-telep és Sashalom története szorosan összefonódik.

A cinkotai Beniczkyek birtokának Pest felőli határát a Hatvan-Kassa felé tartó úton a 18. század legvége óta a család tulajdonában álló fogadó jelezte. Ezt a fogadót bérlők működtették, az első ismert feljegyzést 1850-ben *Lövy Áron* és felesége írta alá.

Öt évvel Pest és Buda egyesítése után, 1878-ban a Sárvárról elindult, megélhetést kereső Ehmann Viktor vette bérbe a vendégfogadót új tulajdonosától, a cinkotai *Beniczky Gábor* földbirtokostól. A bérleményt négyévi működés után, 1882-ben vásárolták meg Beniczkytól, a történet szerint fondorlattal, a szenvedélyes lótenyésztő Beniczkyt legyőzve egy lovas versenyben, ahol a tét a fogadó eladása volt. Ugyanebben az évben Ehmann megnősült, Pápan lett *Bujk Emma* a felesége.

Innentől kezdve jegyezhetjük Sashalom kialakulásának első, még Cinkotához tartozó korszakának időszámítását. Ehmann Budapest fejlődését látva felismerte, hogy a fővárosba felkerült jelentős számú új alkalmazott és munkás hamarosan ol-

Korabeli fotó a híres „Nagyitcze” vendéglőről

Sashalom állomás 1936-ban

csó lakhelyet fog keresni. Beniczky Gábortól fokozatosan megvásárolta a

Fotók: Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

Sashalom egyik alapítója, Ehmann Viktor és felesége, Bujk Emma esküvői fotója (1882)

Kerepesi út és Szentmihály közötti, nagyrészt mocsaras területet a budapesti határerdőtől a Szilas patakig.

Később nagyobb területeket adott el, elsősorban a *Dittrich* családnak, és leánya férjének, *Huszka Gyula* cinkotai főjegyzőnek. Ezek főleg a feltöltésre nem szoruló helyek voltak. A terület nyugati részén lévő mocsarat fokozatosan feltöltette, és viszonylag kicsiny, száz négyszögöles telkenként parcellázta. Az 1923 előtti települést így róla nevezték el Ehmann-telepnek.

Ehmann Viktor és felesége, Bujk Emma tevékenyen vettek részt az 1923-ban önállóvá vált Sashalom társadalmának kialakításában. 1903 októberében több mint ezer négyszögöles telket adományoztak az iskola felépítésére. 1909-ben a katolikus templom számára is ők adták a területet. 1912-ben a leendő templom helyén keresztet állítottak. A második temető területét is ők adományozták. A felépített létesítményeket jelentős összegekkel támogatták.

A virilisek (legtöbb adót fizető polgárok) közé tartozó Ehmann Viktor Cinkota és Sashalom község képviselőtestületének harminc évig, haláláig tagja volt, és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagjává is választották.

Föld alatti világ

Vonalas infrastruktúrák kiépítéséről

••• Pápai Tamás László

Villany, víz, csatorna – a modern élet elengedhetetlen kellékei. A ma már alapvetőnek számító föld alatt húzódó közművek közel egy évszázadig nem voltak elérhetők a XVIII. kerület lakosainak. Csak egyes telepeken volt – akadozó – vízszolgáltatás, a többi helyen kútból lehetett húzni a sokszor egészségtelen vizet. Az első csatornára az 1940-es évekig kellett várni.

A vízvezeték és a csatornázás összefüggő kérdése 1907-től mind gyakrabban volt téma Kispesten és Pestszentlőrincen, de a közművek az évtizedek alatt csak egy-egy szerencsés telepen készültek el. Központi intézkedés híján a vízvezeték, a csapadék- és szennyvízelvezetést az 1910-es évektől a gyárak saját hatáskörükben oldották meg, így lehetett például

a lőszergyártól megörökölt vízvezeték és a vízszolgáltatáshoz szükséges víztorny az Állami lakótelepen.

Gyári csatornázás a József utcában 1935 körül

1909-ben úgy hirdették a szemeretelepi parcellázást, hogy ott lesz villanyvilágítás, vízvezeték, csatornázás. 1910-ben el is

kezdődött az ígért csatorna kiásása, de a két munkás halálával járó földomlás után leállt a munka. A vízvezeték ugyan elkészült, de az alacsony nyomással végzett időszakos

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

vízszolgáltatásban nem volt sok köszönet. 1931-ben az újonnan létrehozott Szent Imre-kertváros villatelepén is beüzemelték a vízvezeték-hálózatot, csatorna azonban itt sem épült. Pestszentlőrincen 1945-ig 40 kilométer vízvezeték és mindössze 1,5 kilométer csatorna létesült, Pestszentimrén pedig egyik sem.

1928-tól folyamatosan napirenden volt a csepeli vízműhöz való csatlakozás, ez azonban csak 1950 után történt meg. Nagy-Budapest létrehozása után jobban odafigyeltek a peremkerületek vízellátására, a XVIII. kerületben évi 3–5 kilométer vízvezeték épült, majd 1957-ben felgyorsult a folyamat, amikor a lakosok társadalmi munkával és költség-hozzájárulással is elősegíthették a munkát. 1970-re már a lakások 60 százalékában volt vezetékes ivóvíz, 1980-ra a 280 kilométernyi vízvezeték teljesen behálózta a kerületet, sőt az évtized elején a lakótelepek ellátására még nagy befogadóképességű víztároló medence és víztorony is épült.

A csatornahálózat nem tartott lépést az ivóvíz-szolgáltatással, ebben a tekintetben Budapest legelmaradottabb kerülete volt a XVIII. Az 1965-ben meglévő 61,6 kilométeres hálózat nagy része az Állami lakótelepen 1953-ban létrehozott biológiai szennyvíztisztító telephez csatlakozott, amelybe az 1956-ban épült Üllői út–Baross utcai szennyvízgyűjtő csatornát is bevezették. 1970-ig lényegében csak a lakótelepeket (Lakatos, KISZ) csatornázták és kötötték be az 1966-ban átadott csepeli szennyvíztisztítóba. A mélyen fekvő Liptáktele-

pen 1970-ben indult a munka. Ekkor a kerületi lakások 22 százalékában volt csatorna, a többiben továbbra is helyi derítoszikkasztó rendszer működött. A kerületi csatornahálózat még 1985-ben is csupán 137 kilométert tett ki, így az 1980-as években közműtársulásokkal próbálták gyorsítani a csatornázást.

Pestszentimrén 1997-ben indult meg a csatornafejlesztés. Ez azonban csak a Bethlen Gábor és az Arany János utcát érintette, majd állami és fővárosi támogatás hiányában nem is folytatódott a munka. 2013-ban még mindig 90 kilométernyi csatorna hiányzott Pestszentlőrincről és Pestszentimréről. Ennek nagy részét az Európai Unió támogatásával végül is megvalósuló Budapest komplex integrált szennyvízelvezetése (BKISZ) projekt keretében 2015 végéig sikerült megépíteni.

Trianoni menekülteknek épített Állami lakótelep víztornya 1930 körül

Szennyvízcsatorna építése 1962-ben az Iparvasút utcában

Rákosszentmihály lóvasútjáról

130 éve adták át, húsz évet élt

••• Széman Richárd

Pest, Buda és Óbuda egyesítése után, 1873-tól semmi sem akadályozhatta meg, hogy Budapest, az új főváros rohamosan fejlődjön. Egy nagyváros létszükséglete a közlekedés fejlesztése, így történt itt is.

A városi gazdag polgárréteg jó levegőjű nyaraló telepekhez keresett és talált felparcellázható területeket. Később a fővárosban egyre nagyobb számban munkát találó, ott dolgozó munkás

és hivatalnok réteg a városon kívül, könnyen elérhető, élhető lakhelyet keresett. Többek közt ez határozta meg a századforduló előtti és utáni évtizedek közlekedésfejlesztését. A Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT)

már az 1880-as évek második felében elkezdte (másodikként a fővárosban) a Budapest–Cinkota közötti helyi érdekű vasút építését, ami döntően meghatározta a mai XVI. kerület elődtelépüléseinek fejlődését.

Területünkön az első megállót a mai Sashalmon állt „Czikotai Nagycitce” csárda mellé építették, és a vasút eme komfort fokozatát aztán betartották az összes állomásnál. Mindenütt néhány percnyi sétával elérhető volt egy (vagy több) vendéglő árnyas kerthelyisége, ahol a mozdony füstjét és az út porát leöblíthette az akkoriban még ráérős utazóközönség. A Nagycitce vendéglővel szembeni állomástól (aminek homlokzatán többször változott a név: József főherceg telep, Rákosszentmihály, Nagycitce) gyalog indultak tovább a Szentmihály-pusztai körüli telepekre igyekvők. 1893-tól már várta az utasokat a lóvasút, amely a szentmihályi, József főherceg-telepi és Almásy Pál-telepi utasokat szállította tovább. A lóvasutat a Sashalom domb alatti lecsapolt mocsarak feltöltött helyére építette Farkas Ignác és a Pusztaszentmihályi közúti vasút részvénytársaság. Budapesten ekkor már kezdte kiszorítani ezt a közlekedési módot a korszerűbb villamos. Mégis nagy teljesítménynek számított,

és jóféle sört csapolnak minden állomás mellett. Lehetett így is. Valójában azonban a Budapesti Helyiérdekű Vasút (mai Nagyicce állomása és a Pálfi (akkor még Paulus) tér között közlekedő lóvasút) kocsit főleg a fővárosban dolgozó utasait szállította 1893-tól, télen nyáron, szélben, sárban, porban. A mai világból visszatekintve az egy „lóerő” kevésnek tűnik, nem csodálkozunk, hogy a kisebb emelkedőnél néha besegítettek az erőteljesebb utasok, a fiúgyermek pedig, ha a felnőtt szigor nem ügyelt rájuk, menetközben ugráltak le és fel a kocsis hátsó lépcsőjén.

A rákosszentmihályi lóvasút húsz évet élt. 1913. június 29-én a Rákos Vidéke így búcsúztatta: „A rákosszentmihályi szép múltú lóvasút is elérkezett immár élete végéhez. A kereskedelmi miniszter megengedte a lóvasúttársaságnak, hogy igen nagy veszteséggel járó üzemét június 30-án este megszüntethesse. Hétfőn jár tehát utoljára a lóvasút Rákosszentmihály utczáin, aztán pedig felszedik a síneket és utczáink ismét felszabadulnak. A hét darabból álló loállományt a szerzőkkel együtt július 2-án szerdán délután 4 órakor elárverezik a Sándor utczai istállótelepen. Az elég jó karban lévő s teherhordásra alkalmas lovakat ott olcsó áron megszerezheti lakosságunk. Később a részvénytársaság egyéb vagyonát is értékesíteni fogják s a megmaradt vagyon felosztása felől külön rendeletben fog dönteni a kereskedelmi miniszter.”

Fotók: Kertvárosi Helytörténelmi és Emlékezet Központ

Fotó: Rákos Vidéke 1908. 23. szám

Emlékezetes lóvasúti pillanatok

Híd, ami összeköt

Üdvözet Rákospalotáról

•••• Kis Emőke

Budapest létrejöttének 150. évfordulója alkalmából 2023-ban számos kulturális rendezvénynek ad otthont a főváros. A helytörténeti gyűj-

Fotó: XV. KKÖHHGY

mények közül elsőnek a Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény és a XV. Kerületi Helytörténeti Gyűjtemény emlékezett meg e jeles eseményről. 2023 nem csak a főváros születésének, de Rákospalota település városává válásának jubileumi, 100. évfordulója is. Újpest és Rákospalota települése számos ponton kapcsolódott és kapcsolódik a mai napig egymáshoz. A közlekedés, a szociális- és kulturális intézmények, a kapcsolódás helyszínei között számos

Enteriőr – palotai népi kultúra és népviselet

épület a XV. kerületi Értéktár részét is képezi. Ez az esemény – a közös kiállítás – remek alkalom volt arra, hogy a két település ne csak testvér-

kerületként kerüljön a térképre, hanem Budapest színterületként közös múltjuk és gazdag kulturális kincseik is bemutatásra kerüljenek.

2023. február 10-én a Csokonai Nonprofit Kft, az Újpesti Kulturális Központ Nonprofit Kft, az Újpesti Polgár Centrum és az Újpesti Galéria, a XV. és a IV. kerület helytörténeti gyűjteményének közös kezdeményezése, az *Üdvözet Rákospalotáról* c. időszaki kiállítás került bemutatásra.

A kiállítótérbe belépve a látogató – rákospalotai vonatkozásban – a betelepülő palócokról, a népviseletről, a híres Palotai tányérról és a Palotai rétesről olvashatott. A berendezett enteriőr méltán adta vissza a palotai népi kultúra és népviselet gazdagságát. A kiállítás másik falsúlyos pontja az 1846-ban megnyílt Pest–Vác vasútvonal, a palotai erdő- és villasor. A vasútvonalnak köszönhetően megindult polgárosodással egyesületek, egyletek, társaságok szerveződtek, céljaik, érdekeik a helyi társadalom átalakulásával párhuzamosan formálódtak. A gazdag városképet adó villasor, lakótelepek, iskolák, vendéglők, emlékművek, gyárak – mind Palota sokszínűségét jelképezik. Számos, a XV. kerülethez tartozó Értéktári elem, mely Rá-

Fotó: újpest.hu/Várai Mihály

A tárlat két kurátora (Kiss Emőke, Szöllősy Marianne) és egy modell

kospalota épített örökségét fémjelzi, ma fizikálisan Újpesthez tartozik. Gondoljunk csak az *Ybl Miklós* által tervezett Clarrisseum épületére,

amely ma Korniss Klára Gyermekeotthon néven működik, vagy a Stephaneumra, a szegény idős rákospalotai lakosoknak menedéket nyújtó épületre, mely ma a Chinoin Vegyészeti Gyár birtokában van. A kerület fizikai határán fekvő Istvántelki Főműhelynek köszönhető a műemléki jelleggel bíró MÁV-telep, vagy a ma Újpesten található villanegyed, mely a Vécsey Károly utca 100 feletti páros oldali házszámain található telkeket jelenti.

A kiállítás érdekessége, hogy a XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye bemutatott műtárgyai (215 tárgy: festmények, grafikák, fotók, domborművek, tárgyak, dokumentumok, ereklyék) mellett a Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény számos kapcsolódó műtárgya is megtekinthető volt, amit eddig ilyen kontextusban nem láthattak az érdeklődők.

Mából a múltba

Újabb önálló honlapot hozott létre a Tomory Lajos Múzeum a korábbi tematikus oldalai után. A www.bp18ker.hu-n az Átló Team közreműködésének köszönhetően térképes animációkkal tettük élvezetesebbé és érthetőbbé a XVIII. kerület telep- és utcahálózatának fejlődésével, az házhelytelkek adatait tartalmazó *1916-os Házszámjegyzék* által kirajzolt tulajdonosi szerkezettel, vagy az iskolákkal-óvodákkal és emlékművekkel kapcsolatos információkat. A legnagyobb csoda az Alaptérkép, melyen a modern adatvizualizációt segítségül hozva magunk választhatunk a különböző rétegek között, hogy melyeket szeretnénk egyszerre, egymásra vetítve tanulmányozni. Emellett az oldalon a XVIII. kerület területét ábrázoló történeti térképeket is elhelyeztünk. A 100 évet átfogó gyűjtemény mai térképre vagy múholdképre vetítve is böngészhető,

Fotó: Pápai Tamás László

Akikről utcát neveztek el Pestszentlőrincen

így felfedezhető, mi hogyan változott a mából visszatekintve. Aki pedig belefáradt a kiszínezett adatokba, kapcsolódhat az oldalon található helytörténeti játékokkal, vagy megnézhet egyet a XVIII. kerület hírességeit bemutató kisfilmekből, vagy az idén ősszel lezajlott konferenciánk előadásai közül. (P.T.L.)

Múltbéli utazás a Kertvárosban

Kik éltek a lakóhelyünk közelében?

•••• Grób-Gönczi Mónika

Budapesten, a XVI. kerület Kertvárosi Helytörténeti Gyűjteménye századfordulós villaépületében rendhagyó időszaki kiállítás vendégeskedett. *Múltbéli utazás a kertek alatt* címmel 2022-ben jelent meg egyik kiadványunk. Ez a kerület területének korai történetét mutatja be az őskortól a kö-

Kelta edénytöredékek a késő vaskorból

Fotó: XVI. Kerületi Újság

zépkorig bezárólag, melyet a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai írtak, s melyről bővebben a magazin végén, a könyvszemlében olvashatunk.

A könyv születésének apropója adta az ötletet, hogy a kötet lapjain megjelenő tárgyakat akár élőben is megmutathatnánk a nagyközönségnek. Kiállításunk – ahogy a könyv

is – az ismeretterjesztésen túl, a régészet népszerűsítését tűzte ki a céljául. Tárlatunk megtekintése során látogatói a városi régészethez kapcsolódó alapvető információkat közelebről megismerhették.

A kiállított tárgyak a neolitikumtól képviselték magukat egészen a 16. századig bezárólag. Legidősebb kiállított tárgya az i.e. 5400-4900 körülire, a középső neolitikum időszakára datálható kerámiaedény töredéke volt. A neolitikum e szakaszától már a főváros térségében is megtalálhatóak voltak az ide érkező

Fotó: a szerző felvétele

A berendezett kiállítótér a városi régészetet is népszerűsítette

földművelő csoportok falvai, így a látogató ettől az időszaktól kezdődően egészen a kö- zépkorig bezárólag kapott átfogó képet a kerület térségének korai történetéről.

Kiállításunkon a látható tárgyak mellett az adott időszakot bemutató, gazdagon illusztrált tablók egészítették ki a tudásanyagot. Ezeken a tablókön az alapvető fontos- ságú információk mellett tárgyfotók, viseleteket és tárgyakat áb- rázoló rekonstrukciós rajzok, ásatási fotók és rajzok sorakoztak. A kerület térségéből származó kiemelkedő leletek, melyek a ki- állítás tárgyanyagában nem szerepeltek – mint például a rákos- szentmihályi kincslelet – kiegészítésként a tablókön található fo- tókön voltak bemutatva.

Igen nagy érdeklődés övezte a kiállítást. A kerületi látogatók előszeretettel böngésztek a számukra legérdekesebb információ- kat tartalmazó térképeket, melyek egy-egy korszak lelőhelyeit je- lölték. A leggyakrabban elhangzott kérdés az volt, hogy éltek-e, illetve kik éltek lakóhelyük közelében a régmúltban. Ez mutatta meg igazán, hogy a helytörténet igen fontos kiegészítése az adott terület régmúltja, a hajdan itt élt emberek lenyomata, amit – ha van rá lehetőségünk – érdemes elmondani és megmutatni is.

KÁPOSZTÁSMEGYER

Egy lakótelep életéről

Közösen emlékezett meg a Káposztásmegyeri Településrészi Önkormá- nyzat és az Újpesti Kulturális Központ a káposztásmegyeri lakótelep alapításának 40 éves jubileumá- ról. A káposztásmegyeri homokdombokon ezeltört négy év- tizeddel tették le egy új város- rész alapkövét. Március 28-án a Lóverseny téri Közösségi Házba invitálták a városrész lakópat- riótáit az újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjte- mény munkatársai (*Erdei Adrienn Bettina, Krizsán Sándor, Szöllősy Marianne*) által készí- tett időszaki tárlat megnyitójá- ra. Közel negyven tabló, egy 80- as évekbeli enteriőr, tárlókbán

megtekinthető isko- lai, művelődési in- tézményi relikviák, térképek várták az érdeklődőket. Tab- lóikon témakörön- ként és időrendi sorrendben körvonalaz- ták a lakótelep életének meghatározó ré- szeit: az építkezés szakaszai, a helyi közle- kedés kialakítása, iskolai oktatás, egyházi

A 80-as évek relikviái

élet, természet- és környezetvé- delem, közélet és kulturális

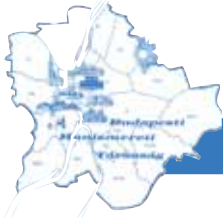

Fotók: BHT

Tablók témakörönként és időbeli sorrendben

élet, civil szerveze- tek... Jelképes „ká- posztaleveleken” rö- vid gondolatokban

írhattak a tárlat látogatói arról, miért sze- retnek Káposztásmegyeren élni és mit je- lent számukra ez a lakótelep. Az április 18-ig látogatható kiállítás ősszel a lakó- telep könyvtárában ismét megtekinthető lesz, ehhez kapcsolódóan a jubileum em- lékére egy QR-kódos, feladatlapos sétát is terveznek.

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Egyesületünk Elnöksége április 6-án székhelyén, az újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjteményben tartotta ülését. *Breinich Gábor* elnök köszöntötte a megjelenteket, majd az ülés résztvevői az előző elnökségi összejövetel óta eltelt időszak eseményeiről kaptak titkári tájékoztatást: A Budapesti História rendezvényei a Pénzmúzeum februári megtekintése után márciustól a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben zajlottak. Folyamatosan és napra készen működtettük a Budapesti Helytörténeti Portált, kiadtuk a Városunk helytörténeti magazin 2023/1. számát, elkészült, a 2023/2. szám is. Április 4-én az Ellenőrző és Számviteli Bizottság (ESZB) a Társaság székhelyén tartotta meg a Társaság 2022. évi működése és gazdálkodása ellenőrzését. A Honismereti Szövetség 2023. évi 50. Országos Honismereti Akadémiáját Budapesten tervezi 2023. július 9-14-e között megtartani, fővárosi tagszervezetként ennek társszervezője vagyunk. Előkészítettük és közlésre leadtuk a Honismeret folyóiratnak az említett konferenciához kapcsolódó anyagokat: fővárosi vonatú tiz tanulmányt, fővárosi bibliográfiát, egyesületünk tevékenységét ismer-

tető összefoglalót és két könyvrecenziót.

Ezt követően az Ellenőrző és Számviteli Bizottság képviselőjében *Fericsán Kálmánné*, az ESZB elnöke számolt be a Társaság 2022. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzésének tapasztalatairól. Megállapította, az egyesület hogy 2022-ben a Társaság az Alapszabályában rögzített feltételeknek, valamint a közhasznú szervezetekre előírt szabályoknak megfelelően működött. A nyilvántartások, az adminisztráció, a pénzügyek kezelése színvonalasan lett ellátva, és a Társaság nyereséges évet zárt.

Közgyűlésünk előkészítéseként a Társaság titkárnak írásbeli előterjesztései alapján tárgyaltak a 2022. évi egyesületi beszámolóról és 2023. évi terveikről. Végül az 50. Országos Honismereti Akadémia előkészítéséről és a kitüntetésre felterjesztettekről döntöttek: a Honismereti Szövetség Bél Mátyás Notitia Hungariae Emléklapjára *Prof. Dr. Hermann Róbert*, Honismereti Munkáért emlékéremre *Vízy László*, Honismereti Munkáért Emléklapra *Földváry Gergely*, *Rosch Gábor* és *Verbai Lajos* kerül felterjesztésre.

Egyesületünk éves közgyűlését május 31-én a VERITAS Történetkutató Intézet

és Levéltár földszinti konferenciatermében tartotta. A napirend előtt *Prof. Dr. habil. Szakály Sándor* főigazgató ismertette az intézet létrehozásának, fejlődésének történetét, kiadványozási tevékenységét, rendezvényeit (konferenciák, előadások). Előadását követően *Kissné Bognár Krisztina* levéltárvezető az intézet levéltárának tevékenységéről, gyűjtőköréről adott tájékoztatást.

Társaságunk elnöke átadta *Berend Miklósnak* a tízéves tagsági munkájára emlékeztető társasági emlékérmünket. Egyesületünk 2022. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzése során tapasztaltakról *Fericsán Kálmánné*, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnöke számolt be, azonos tartalommal az Elnökség április 6-i ülésén elhangzottakkal. 2022. évi tevékenységünkről az éves egyesületi beszámolót és közhasznúsági mellékletét, valamint a 2023. évi munka és költségvetési tervet írásban terjesztette elő *Gábrriel Tibor* titkár – bejelentve, hogy ezeket tagjaink e-mailon megkapták, melyeket a kivetítőernyőn később be is mutatott. Beszámolóit szóban is összefoglalta, kivetítésen fényképekkel illusztrálta. Végezetül a Társaság titkára ismertette az 50. Országos Honismereti Akadémia (témaköre: 150 éve született meg Budapest) programtervezetét és azt a helyszínen kiosztotta. Jelezte, hogy ezt, és az online Jelentkezési Lap elérhetőségét minden tagunknak megküldi. Hangsúlyozta, hogy a konferencia lebonyolítását Társaságunk tagjainak aktív közreműködése fogja segíteni.

Földesen, 1940-ben született. A 80-as években a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészettudományi karán középiskolai történelem tanári diplomát szerzett. A budapesti Hűvösvölgyben 1951-től, Kőbányán 1976-tól van a lakhelye. Kőbányán kapcsolódott be a szervezett honismereti munkába, 1978-tól munkatársa a *Honismeret* folyóiratnak. Rendszeresen előadásokat tartott, kiállításokat szervezett. Napilapok, folyóiratok, kalendáriumok, egyetemi és egyéb kiadványok őrzik néprajzi, nyelvészeti, irodalom-, egyház-, család-, vasút-, agrártörténeti témájú anyagait, közel kétszáz publikációját.

A Honismereti Szövetség Felügyelő Bizottságának, majd Elnökségének is tagja

In memoriam

Karacs Zsigmond (1940–2023)

Fotó: BHT

volt. A Budapesti Honismereti Társaság alapító tagja,

Karacs Zsigmond koporsója és családja az óbudai ravatalozóban

1997-től folyamatosan újraválasztott alelnöke. Emellett több civil szervezet tisztségviselője vagy tagja volt. Honismereti tevékenységéért megkapta a Kiváló Társadalmi Munkás (1978, 1981), a HNF Honismereti Emlékérme (1980), a HNF Kitüntetett Jelvénye (1982), a Honismereti Szövetség Emlékérme (1998), a Honismereti Szövetség Bél Mátyás díja (2002) kitüntetések. 1996-tól Földes díszpolgára, a Földes Községért Emlékérem kitüntetettje.

Váratlan hirtelenséggel 2023. március 31-én távozott közülünk. Végző búcsút április 19-én az Óbudai temetőben vehettünk Tőle.

Emlékedet megőrizzük!

Város a városban

Pesterzsébet és Budapest

••• Skaper

Az 1870-ben alapított Erzsébetfalva – később Leninváros, Pesterzsébet és Pest-szenterzsébet. Csak 1950-től tartozik Budapesthez, addig önálló településként fejlődött. Nagyon gyorsan megugrott az alapítás idejére jellemző alacsony lakosságszáma. Ennek oka többek között az is volt, hogy a kis parcellákat még azok is meg tudták venni, akiknek a budapesti ingatlanárak megfizethetetlenek voltak.

Az első világháborút követő zavaros időszakban nem

Fotó: Pesterzsébeti Múzeum

Pesterzsébet sétálóutcáján is megmaradtak a kisvárosi lét egyes elemei

csökkent, hanem éppenséggel tovább növekedett az itt élők száma. A *Városok lapja* 1921 októberében hasonlította össze az 1910-es és 1920-as népszámlálás adatait. Ennek alapján megállapították a nagyközségek előretörését, ami az újság szerint azt jelezte, hogy ezek a települé-

sek fognak a trianoni szerződéssel elszakított virágzó városok helyébe lépni. A legnagyobb mértékű szaporodás a Budapest kör-

nyéki községekben volt megfigyelhető, külön kiemelték Erzsébetfalva 30,2 százalékos népességnövekedését. A *Magyarság* 1923 májusában Erzsébetfalváról, mint a legnagyobb községről írt, amelynek 40 545 lakója volt. Ez a faramuci közigazgatási helyzet miharabb orvoslásra várt.

Itt kell kitérnem arra, hogy már a 19. század végén felmerült a környező települések Budapesthez csatolásának ötlete. A fővárossal napi kapcsolatban élő lakosság – többek között – már városias infrastruktúrát, úthálózatot, illetve közüzemi szolgáltatásokat igényelt volna. Anyagi források híján a peremtelepülések ugyan nem tudták ezt biztosítani, viszont az önállóságot és a városi rang kivívását fontosnak tartották; s ez igaz volt Erzsébetre is. Végül 1924. január 1-jén Pesterzsébet rendezett tanácsú város ügymenete hivatalosan is megkezdődött.

Ami az elnevezést illeti, több alternatíva is felmerült, de a képviselőtestület úgy találta, hogy leginkább a Pesterzsébet név felel meg a Budapest melletti fekvés jelzésére, továbbá az eredeti névadó Erzsébet királyné emlékének megőrzésére.

Az 1950-es évektől kezdődő, azóta is sokat vitatott „városrekonstrukciós” folyamat számos, máig ható következménnyel járt. A lebontott házakból Budapest túlsó részeire költöztetett lakosok meglepően erősen kötődnek az „őshazához”, gyakran visszalátogatnak ide. A felépült lakótelepek révén Erzsébet elvesztette egyéni arculatának jelentős részét, ezáltal belesimult az egységes budapesti panelstílusba. Ugyanakkor nyomokban mégiscsak megmaradtak a kisvárosi lét egyes elemei: ilyen például a virágos központ, a fővárosi szinten is kiemelkedő szépségű városháza és a sétálóutca, amit a helyiek csak családiasan Kosuti-nak becéznek.

Budapesti Históriaik

Budapesti Honismereti Társaságunk és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriaik című előadóest-sorozatát minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 4., szerda

• Pest és a városegysítés

Előadó: *Jakab Réka* főlevéltáros

• Liphay Béla báró budapesti közéleti szerepvállalása és palotája

Előadó: *Dr. Anka László* tudományos munkatárs

November 2., csütörtök

• Pest város vezetői a XVIII. században

Előadó: *Dr. Nagy János* főlevéltáros

• Asztalosmester sors Angyalföldön

Előadó: *Brunner Attila* levéltáros

December 7., csütörtök

• Amatőr rádiózás régen és ma Budapesten

Előadó: *Berzsenyi László*,

a Magyar Rádióamatőr Szövetség elnöke

• Közösségépítés a Lánchíd Körben

Előadó: *Praimajer Mária*, az egyesület alelnöke

Lőrinc szövőüzeme volt

A Tomory Lajos Múzeum új kiállítóhelye

•••• p.t.l.

Pestszentlőrincen *Gyerkó József* erdélyi származású szövőmester 1927-ben vásárolta meg a Madách Imre utca 49. számú telket, melyre kétszoba-konyhás családi házat építtet.

1943-ban lehetősége nyílt önálló szövőüzemet létrehozni, március 5-én a lakóépület bővítésére kért engedélyt, kétszobás lakásukat az utcafronton egy szobával, konyhával, mosdóval, elő- és fürdőszobával toldotta meg. Még meg sem szilárdult a kötés a téglák között, mikor 1943 nyarán a hátsó szárnyat összeszenyitotta, így jött létre az első szövőműhely. Nem sokkal később a telek végében egy másik szövőműhelyt építtetett öltözővel, WC-vel, majd 1944 augusztusában szövőnőket vett fel, és megindította saját üzemét.

További üzembővítésben is gondolkodott, de ehhez a meglévő 150 négyzetméteres telke kicsi volt. A szomszéd

telek tulajdonosától két részletben – 1945-ben és 1947-ben – 115 négyzetméteres területet vásárolt hátrafelé. Az első terv 1945. szeptember 6-án az volt, hogy a meglévő hátsó földszintes, sá-

tortetős műhelyépületet bővített ki, azonban már szeptember 17-én újabb építési kérvényt adott be: emeletes szövőműhelyt építtet, így 1947-re az új épületben összesen 325 négyzetméter üzemterületet nyert. A kis üzemet 1946-ban Divatszövőipar névre keresztelte, 11 munkás gyártott pamut- és lenvásznat, műselymet és gyapjúszövetet.

Szövőüzeme 1948-ban Pestszentlőrinci Textilipari Dolgozók Termelő Szövetkezete – később Lőrinci Szövő Ktsz. – néven kisipari termelőszövetkezetté „alakult”, az ingatlant 1952-ben államosították. Az 1960-as évek közepén 15–20-féle cikket gyártottak – többnyire további feldolgozásra alapanyagot, illetve molinó és műszál alapanyagokat. 1968-ban 71 fő dolgozott itt.

Az önkormányzati tulajdonban lévő ingatlanban 1992-ig működött szövőüzem, majd a felújítást követően, 2005-ben a Kondor Béla Községi Ház kezelésébe került. Itt működött a XVIII. kerületi művészeti egyesület alkotóháza. Az utolsó kiállítás 2014-ben volt látható: „Mozdulat és csend” címmel. Ezt követően mozdulatlanságba, csendbe és elhanyagoltságba süllyedtek az egykori gyárépületek.

2021 októberében a képviselő testület döntése a Madách Imre utcai épületet a Tomory Lajos Múzeum kezelésébe adta, amely itt a XVIII. kerület egyház- és gyártörténetét bemutató kiállítást rendez 2023-ban.

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

Az egykori szövőterem 2023-ban

Az épület 2021-ben

Óbudai Múzeum

Vezető: Gálfi Ágnes, tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne,
tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K-P: 10-18, Szó: 10-14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688, cím: 1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V-Cs: 14-18, P: 10-14 óra

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István
e-mail: istvan.tamas@jkn.hu
cím: 1085 Bp., József krt. 70.
nyitva: felújítás alatt

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K-P: 12-18, Szó: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K-Sz: 10-14, Cs: 14-18, Szó: 9-13 óra.
Kutatói nap – P: 9-13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szó: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,

cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47.,
nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Meyer Gáborné,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K-Cs: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepekft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K-P: 10-16, Sze: 12-18,
Cs, Szó: 10-14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Mb. vezető: Müller Ildikó,
tel.: 604-8342,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H-Cs: 9-16, P: 9-14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális

Gyűjtemény és Kiállítóterem
Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,

cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilauf Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118.
nyitva: Cs-P: 10-18,
Szó: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklósz Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K-P: 14-18 óra,
páros heteken Szó: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó, tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K-Szó: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747,
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8-14.30, P: 14-18,
Szó: 9-13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó,
tel.: 06-20-237-1920,
cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278.,
nyitva: K-Cs: 9-12, Szó: 15-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény
vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057,
cím: 1238 Bp., Sztis u. 105.,
nyitva: Sze-P: 10-17 óra.

Üdvözet Erzsébetfalváról

Pesterzsébet új helytörténeti kiállítása

•••• Benyovszky Tóth Anita

Egy mást követték a Pesterzsébeti Múzeumban 72 éves fennállása alatt a különböző helytörténeti kiállítások. A legutolsó látványos átalakulás az állandó kiállítások sorában 2005-ben zajlott. Az ekkor megnyitott új helytörténeti tárlatot a későbbiekben számos kisebb módosítással, bővítéssel is gazdagítottuk, de 18 év után már teljes változta-

a kiállításához és fotókat a kiadványba. A kiállítás kurátorai *D. Udvary Ildikó* múzeumigazgató, *Benyovszky Tóth Anita* és *Skaper Brigitta* muzeológusok voltak.

Az új állandó kiállításunk két terme eltérő módon közelíti meg a helytörténeti ismeretek átadását. Az első térben elhelyezett látványos koncepció inkább a helytörténet didaktikus, eseményekre, mérföldkövekre koncentráló, mégis játékos megismerésében segíti a látogatókat. A főfalon egy idővonalat jelenítünk meg, mely Erzsébetfalva alapításától, 1870-től a jelenig követi végig a legfontosabb eseményeket, a település név- és jogállásváltozásait archív fotók, tárgyak, iratok, makettek segítségével. A tér közepén egy órástérkép mutatja be a város 1930-as utcaszerkezetét, amely a kiállítás egyik legnépszerűbb eleme. A terem másik oldalán látványtár típusú elrendezésben mutatjuk be az egykori pesterzsébeti utcákat, tereket képeslapjaink, utcátábla- és villamostábla-gyűjteményünk legfontosabb darabjai segítségével.

A második terembe lépve tíz tematikus egységre tagolt, gazdag tárgy-, foto- és

tásra törekedtünk. Nem csak külső jegyeiben, installálásában akartunk új, minél kommunikatívabb látványt teremteni, hanem tartalmilag is szerettük volna gazdagítani a kiállítást: beépíteni az évek alatt összegyűjtött új helytörténeti szerzeményeinket, felhasználni az elmúlt időszakban elvégzett kutatásaink eredményeit. Így a kiállító tér is a korábbi egy helyett két teremre bővült.

Az *Üdvözet Erzsébetfalváról* című új állandó kiállítást 2023. április 19-én nyitottuk meg. A tárlat létrejöttét az NKA támogatta, s a kiállításához kapcsolódó reprezentatív helytörténeti képes albumot – a Pesterzsébeti Múzeum könyvei XIV. kötetét – a Budapest 150 pályázat segítségével adhattuk ki. A kiállításához és a könyvhöz is nagy segítséget jelentett Pesterzsébet Önkormányzatának támogatása és az a sok elkötelezett lakóipatrióta, akik különböző tárgyakat adományoztak

Idővonal és 1930-as utcaszerkezetet felidéző órástérkép

Az egészségügygel foglalkozó enteriőr

iratanyagot felvontató kiállítással találkozhatnak a lá-

múltjában, amihez tárlatvezetésekkel, helytörténeti előadásokkal és városi sétákkal is hozzájárulunk.

Fotók: Pesterzsébeti Múzeum

Tíz tematikus egység a teremben

tothatók. A helyi iparos élet, oktatás- és vallástörténet, a mozi- és

színházkultúra, a közigazgatási helyzet, a kereskedelem és vendéglátás, az egészségügy és sport témaköreinek bemutatása egy-egy összefoglaló szöveges tablóval indul. A falakon bőségesen válogatunk a múzeum fényképarchívumából, plakátgyűjteményéből, a vitrinekben a témához kapcsolódó helyi tárgyakat, iratokat mutatjuk be. A tárlat ezen része bővelkedik az izgalmas enteriőrökben: a templomtérből átléphetünk egy mozi széksorai közé, s a retro ABC áruházból kijövet egy orvosi rendelőben találhatjuk magunkat.

Fontosnak tartottuk a kiállítás megtervezésekor, hogy a gyerekek kiszakadva a digitális eszközök uralta mindennapi életből múzeumban valódi szellemi értékkel, a múlt tárgyi kultúrájának megismerésével gazdagodjanak. Hiszünk, hogy ezt nem csupán újabb érintőképernyők, digitális eszközök felvontatásával, hanem aktivitásra, együtt gondolkodásra, kreatív alkotásra ösztönző múzeumpedagógiával érhetjük el. A helyi lakosok, lakóipatrióták pedig elmerülhetnek szeretett kerületük

Gyár helyén sportcsarnok

Sport, iskolai és kulturális központ

•••• Pápai

AXVIII. kerületben a szanált lőrinci téglagyár helyén az 1970-es évek közepén társadalmi munkában építették fel a Lőrinci Sportcsarnokot. Teljes átépítését követően 2023-ban Budapest Airport Aréna néven nyit újra a létesítmény.

Egy dunaiújvárosi sportcsarnok ihletésére és mintájára épült könnyűszerkezetes, acélvázás létesítmény raktár részére gyártott elemekből statikailag megerősítve, teher tartó oszlopokkal kiegészítve készült. Mindössze két év alatt épült fel, a KISZ fiataljai 1975 szeptemberében kezdték a földmunkát, és 1976 júniusában már állt a vázszerkezet. Az acélvázat a ke-

nek női kondicionáló tornát, vállalati tömegsportrendezvényeket szerveztek, itt játszották mérkőzéseit a Budapesti Honvéd kézilabdacsapata, a Malév és a Kőbányai Lombik röplabdaegyüttese, majd a PLER kézilabda- és a SZAC futballcsapata.

Diákjainknak, karatesulit, focisulit szerveztek, a legnépszerűbb program a teremfoci-bajnokság és a reggeli ingyenes aerobiktorna volt. 1981-től közel harminc éven át rendezték meg itt a Játsszunk együtt! című já-

tékos sportvetélkedősorozatot. Az évek során több mint száz televíziós közvetítést kapcsoltak a csarnokból, többek között az 1979-es olimpiai sportrevü egyik helyszíne volt. Mivel tollaslabda-, röplabda- és asztalitenisz-szakkör is működött, főként ezekben a sportágakban tartottak – sokszor rangos – helyi, országos és nemzetközi versenyeket, 1993-ban pedig nemzetközi cselgáncsvetést rendeztek. Volt itt testépítő

bemutató, papírrepülő-verseny és távirányítású autómódell bajnoksága is.

De nem csak sportcélokra használták az épületet. Az 1990-es évektől mind gyakrabban rendeztek itt operettgálát, bált, mazsorett-találkozót. 1992-től a kerületi zeneiskola is itt tartotta évfizetési koncertjeit. Olyan nagyszabású önkormányzati rendezvénynek is helyet adott a létesítmény, mint amilyen az 1996-os jubileumi év, a 2000-es millenniumi emlékév, a

itt volt a 2000. évi millenniumi ünnepség

reületben működő Lőrinci Hengermű adta, de az építéshez más kerületi üzemek és szövetkezetek is hozzájárultak pénzzel, társadalmi munkával. Vasszerkezetét a hengermű dolgozói szerelték össze, az LRI munkatársai tízezer órát dolgoztak a beton alap elkészítésén, a villanszerelést a Lőrinci Fonó dolgozói végezték. A fényes alumíniumborítású sportcsarnokot 1977. szeptember 6-án adták át. Avatóünnepségén megjelentek a kerületi párt- és vállalati vezetők, az építésben részt vevő szocialista brigádok, a KISZ-alapszervezetek képviselői, valamint diákok.

A tornateremmel nem rendelkező kerületi iskolák itt tarthatták a tornaórákat, 1980-ban napi 400–500 gyerek fordult meg a létesítmény falai között. Hetente egyszer idejártak hat általános iskola osztályai, és volt itt ovis torna is. A felnőttek-

2003-as EU-nap vagy a hagyományá váló március 15-i kitüntetési ünnepség volt.

A sportcsarnokot két részletben újították fel 2005-ben és 2012-ben. 2015-től az épület a

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

Lőrinc néhai sportcsarnokának bejárata 2014-ben

Thököly úti Deák Ferenc „Bamba” Sportcentrum része lett.

2019 márciusától kezdve

szinte teljesen elbontották a negyvenéves szerkezetet, csupán a tetőtartó acélváz maradt meg, amely körül téglával és betonnal bővítették ki az épületet, hogy befogadóképességét 1000 főre tudják növelni. A megjelenésében is modern épületet a legújabb környezetvédelmi előírásoknak megfelelő hőszivattyús és napelmeles hűtő-, fűtő-, szellőztetőrendszerrel látják el. Az új csarnok megőrzi a régi hagyományait, egyszerre tervezték sport- és rendezvényközpontnak. Az önkormányzati és TAO-forrásból, valamint a Budapest Airport támogatásával megvalósuló Budapest Airport Aréna 2023-ban teljesen elkészült, műszaki és használatbavételi engedélyezése megtörtént, hamarosan átadják a sportolóknak és a közönségnek.

Átadás előtt az új Budapest Airport Aréna

Helytörténet a pályaaorientáció

Társasjáték a Tomory Lajos Múzeumban

•••• Jásperné Nagy Melinda

Régóta foglalkoztatta a gondolat múzeumpedagógusainkat, hogy a pályaaorientációs célú tanítás nélküli munkanapon izgalmas, tanulságos foglalkozással segítsék a tanulókat, pedagógusokat úgy, hogy közben a helytörténeti gyűjteményt is be tudják mutatni a látogatóinknak. Így született a fúziós kísérlet: XVIII. kerületi híres, történelmi személyiségek karakterein, tulajdonságain keresztül mutatnak példaképeket.

A tulajdonságokhoz játékokat találtunk, ezeket próbálhatják ki a diákok, és sikeres megoldás esetén a híres történelmi szereplő karakterkártyája a jutalom. A játékban nincs vesztes, mindenki csak nyerhet: ismereteket magáról, társairól, helytörténetről, példaképekről. Az osztályfőnökök számára olyan helyzeteket villantanak fel, amely őket is segíti pedagógiai munkájukban, ezt az elégedettségi kérdőív 100 százalékban igazolta vissza.

A 2022/23-as tanév utolsó másfél hónapjában több mint 4770 percben 53 alkalommal fogadták a múzeumpedagógusok a Külső-Pesti Tankerület összes hetedikes tanulóját a Lázár Ervin

Programnak köszönhetően a XVIII. kerületi Tomory Lajos Múzeumban.

A múzeum gyűjteményének bemutatása után olyan foglalkozáson vehetett részt az idelátogató mintegy 1300 diák, amely a sikeres pályaválasztásukat is támogatja. Különböző benyomásokat szereztek a játék során a tanulók különböző foglalkozásokról, illetve arról, hogyan viszonyulnak magukhoz és másokhoz, mire tartják magukat alkalmasnak, mely tulajdonságaik, képességeik számítanak erősségnek. A múzeumpedagógusok saját fejlesztésű társasjátékában

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

A játékban nincs vesztes, mindenki csak nyerhet

minderről visszajelzést kaptak a diákok, miközben kerületi híres, hivatásukban, szakmájukban kiemelkedő személyeket, példaképeket ismerhettek meg.

A gyerekek és a pedagógusok visszajelzései alapján nagy sikerrel zárult a program. Bízunk abban, hogy a színvonalas programokkal a tizenévesek érdeklődését fel lehet kelteni a múzeumlátogatás és a helytörténet iránt is, hiszen a jövő látogatóit most áll módunkban formálni.

Különböző benyomásokat szereztek a játék során

Sikeres megoldás esetén egy kerületi híres személy karakterkártyája a jutalom

550 éves a Chronica Hungarorum

Budán született az első hazai nyomtatott könyv

Latin nyelven jelent meg Budán 1473. június 5-én *Andreas Hess* munkájának köszönhetően a *Chronica Hungarorum* (*Magyarok Krónikája*), a korai magyarság és a Magyar Királyság középkori történetét 1468-ig ismertető kötet, melyet *Budai Krónika* néven ismerünk. Ez jelenti a magyarországi könyvnyomtatás kezdetét! Hess budai nyomdájának emlékéért a budavári Hess András tér őrzi – egyes források szerint itt készült a *Budai Krónika*.

Mintegy kétszázötven kinyomott példányából csupán tíz fennmaradt tudunk. Közülük kettőt itthon őriznek, az egyik az Országos Széchényi Könyvtár, a másik az ELTE Egyetemi Könyvtár féltve őrzött kincse.

A Budai Krónika első oldala

Fotó: Pincerton University Library

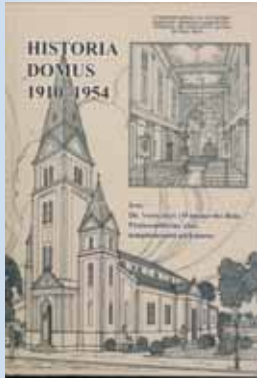
Első faksimile kiadása a fél évezredes évfordulóra (1973) a Magyar Helikonnak köszönhető. Idén jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában a második faksimile kiadás.

Csak gratulálni lehet a Várbarátok Körének kezdeményezéséhez – meghívójukban június 12-én székelyükre, a Várnegyed Galériába hívták az érdeklődőket *Persovits József* történész-újságíró, a *Chronica Hungarorum* című kötet szerzőjének előadására, könyvbemutatójára.

Historia Domus

••• Pápai Tamás László

Dr. Vereczkey (Wimmerth) Béla: Historia Domus 1910–1954. Budapest-Pestszentlőrinci Mária Szepőlőten Szíve Főplébánia, Budapest, 2022. 229. p.

Az önálló pestszentlőrinci római katolikus hitélet a település önállóvá válásával egy időben, 1910-ben indult. Ekkor helyezték ide Wimmerth Bélát, aki azonnal hozzáfogott az egyházszerkezéshez és a templomépítéshez. Munkája gyümölcseként már 1910 karácsonyán állt egy kis imaház a hozzákapcsolódó paplakkal, majd 1923-ban hozzáfogott a településhez méltó templom építéséhez. Fáradozását 1925-ben siker koronázta, amikor felszentelheték a plébánia-templomot. Ez után sem tétlenkedett, Pestszentlőrincen további három katolikus templom felépítése fűződik nevéhez.

A hívei által szeretve tisztelt plébános negyvennégy évig állt az egyházközség élén, és ez alatt szorgalmasan vezette a parókia történetét dokumentáló Historia Domust. Nála a kötelező egyházi irat megtelt étellel. Részletesen írt nem csak a templomépítés nehézségeiről, de a telepü-

lés életének olyan mozzanatairól is – például az első világháború idején Budapest körül létesített védvonallról –, melyekről máshonnan nem értesülhetünk. A mindennapi aggodalmat tükrözve számolt be a második világháború borzalmairól (bombázás, kitelepítés), majd az 1950-es évek egyházüldözéséről. A mából visszatekintve is érdekes, mennyire figyelemmel kísérte az időjárás szélsőségeit. Jó íráskészségét, kedélyes stílusát, mesélőképét még ebben a hivatalos naplóban is megcsillogtatta, ezért utódait foglalkoztatta a helytörténeti forrásként is hasznos, olvasmányos krónika feldolgozása. A korábbi években már jelentek meg – főként az első világháború időszakát bemutató – részletek krónikájából, de a hívek segítségével szerkesztett és jegyzetekkel ellátott, a plébániai fotóarchívumból illusztrált teljes kiadást a templom építésének 100. évfordulójára időzítette a főplébánia.

Kertvárosi kincsek

••• Grób-Gönczi Mónika

Tóth Farkas Márton (szerk.): Múltbéli utazás a kertek alatt. A XVI. kerület régészeti emlékei az őskortól a középkorig. Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ, Budapest, 2022. 128 p.

Több mint két évtizede a XVI. kerületi helytörténeti kutatások eredményeit a Kertvárosi Helytörténeti Füzetek sorozat adja közre. Sorozatunk legújabb, 57. számú kiadványa a kerület területének korai történetét mutatja be *Múltbéli utazás a kertek alatt* címen. Szerzői – Gálvölgyi Orsolya, Gyenes Gábor, Kovács Gizella, Mészáros Boglárka, Olgyay János, Sándor Ildikó, Szilas Gábor, Tóth Farkas Márton (Budapesti Történeti Múzeum) – közérthető, informatív módon foglalják össze a terület történetét az őskortól a középkorig. Könyvünk célja – az ismeretterjesztésen túl – a régészeti népszerűsítése a nagyközönség körében. A kerületben történő építkezések során egyre többször találkoznak az itt élők régészekkel, régészeti ásatással. Az ilyenkor felmerülő kényszerű együttműködés kedvezőbb fogadtatásához is hozzájárulhat a könyv: egyrészt a feltárások során szerzett

tapasztalatok, információk közkinccsé tételével, másrészt a régészeti munka módszertanának megismertetésével.

Könyvünk a XVI. kerületben előkerült régészeti leletekkel foglalkozik. A feltárt régészeti anyagot az időben elhelyezve eleveníti fel a az adott korszak fontosabb eseményeit.

A kötetben olvashatunk a régészeti kutatás történetének helyi vonatkozásairól, a régész feladatairól, a leletek és a feltárt lelőhelyek további kezeléséről. Az emberi megtelepedés legkorábbi időszakától a középkorig bezárólag, gazdagon illusztrált fejezetekben a szerzők térben is elhelyezik a tárgyalt korszakok lelőhelyeit, így hozva közelebb az érdeklődő olvasót lakóhelye megismeréséhez. Kiváló minőségű tárgyfotók, rekonstrukciós rajzok és térképek hozzájárulnak ahhoz, hogy az egykor itt élt emberek mindennapjai elevenedjenek meg az olvasók előtt.

Régi tabáni fotók, történetekkel

••• Székely András Bertalan

Beliczai Bea: Tabán – fényképek, történetek. Bellibro Kiadó, Budapest, 2022. 335 p.

Többéves kutatása nyomán adta ki reprezentatív kötetét *Beliczai Bea* filmes szakember e ma már csak töredékeiben létező, ám annál nagyobb múltú budai negyed életéről. A Tabán első lakói az oszmán hódítás elől menekült rácok, kisebb részt pedig németek, magyarok, cincárok, örmények, görögök, horvátok és sokárok közül kerültek ki. A szerbek magukkal hozták a kadarka típusú szőlőt, a már korábbi keletű szőlőművelésben meghonosították az ürmösbort is. Az 1880-as évek filoxéra járványa után szaporodtak el a kiskocsmák, kisvendéglők a negyedben. Eredeti vagy felújított állapotban ma már mindössze 27 épülete van. A tabáni lakosok nagy része munkás, iparos vagy kiskereskedő volt, de a Duna-parti házakban jómódú polgárok is éltek. A kötet összeállítójának szociális érzékenységét tanúsítja számos tudósítás a Tabán szegényeiről, a nyomorukról. A tabáni élet napos oldalát világítja meg a han-

gatos vendéglátóhelyeket látogató vagy itt alkotó írók, művészek megelevenítése, betekintést nyerhetünk a mesteremberek, szállítók a mindennapjaiba is.

A kötet közel másfélszáz fotográfiája közé jeles hazai – később részben művészé vált – fényképészek mellett rajztanár, egyetemi tanár, művelődéstörténész, ny. tábornok, országgyűlési képviselő, külföldiek és mások fotóit is beválogatta a könyv szerkesztője. Az egész oldalas fényképek mellett korabeli írásokat találunk. A szerző négy várostörténeti időszakot tükröző térképet is a kiadvány végére szerkesztett. *Beliczai Bea* forrásai kiterjednek a fővárosi levéltár, múzeumok, helytörténeti gyűjtemények, könyvtárak, magángyűjtemények, hagyatékok, hazai és francia fotóarchívumok anyagára, valamint sajtóbeli és szépirodalmi közlésekre. Alapos, szakszerű, ugyanakkor élvezetes munkájáért csak köszönetet mondhatunk.

Üdvözlét Erzsébetfalváról

••• D. Udvary Ildikó

Benyovszky Tóth Anita (szerk.): Üdvözlét Erzsébetfalváról. Pesterzsébeti Múzeum könyvei XIV., Budapest, 2023. 203. p.

A Pesterzsébeti Múzeum 2004-ben elindított helytörténeti könyvsorozatának tizennegyedik kötete már régóta várt kiadvány. Szöveges részei mellett kiemelkedő szerepet szántunk a múzeum gyűjteményében található archív felvételek és a jelenben készített színes fotográfiák egymás mellé helyezésének. Kötetünk képes albumként is funkcionálva megidézi a múltat és ugyanakkor reprezentatív fotókkal jeleníti meg a kerület mai értékeit. Épületek, intézmények, szobrok, terek, Pesterzsébet ikonikus utcája, a Kosuti, a Városháza, a Duna-part is többféle formában jelenik meg a képeken. Számos izgalmas és jellegzetes erzsébeti esemény, régi és mai ünnepek és hétköznapiok elevenednek meg a kiadvány lapjain, melyet *Benyovszky Tóth Anita* bevezető tanulmánya mellett egy részletes kétnyelvű időrendi összefoglaló is gazdagítja. A szöveges részben a szerző arra törekedett, hogy

minél szemléletesebben és életszerűen mutassa be a kerület történetét, nem időrendi sorrendben haladva, hanem egyes tematikus tartalmak köré felépítve a tanulmányt. A nemrégiben megnyitott új állandó kiállításunk szerkezetéhez kapcsolódva a kultúra, az ipar, kereskedelem és vendéglátás, az oktatás és a vallás területeire kalauzolja el az érdeklődőket a magyar mellett angolul is olvasható szöveg, amelyet több mint 150 kép kísért. A kiadványban szereplő színes fotókat két kerületi fotográfus, *Zehetmayer János* és *Eszes Zoltán Sándor* készítette. Az 1870 júniusában létrejött Erzsébetfalva telep ma már Budapest XX. kerületeként 153. születésnapját ünnepelheti. Fővárosunk megalakulásának 150. évfordulóján – a Budapest 150 programsorozat keretében – a fővárosi önkormányzat és Pesterzsébet Önkormányzata támogatásával jelentethetjük meg ezt a reprezentatív kiadványt.

A Budapest-hatás

BTM, Vármúzeum

•••• Horváth Péter

Budapest létrejöttének 150. évfordulója kiemelt esemény a település másfél évszázados történetének prezentálására, amelyből a közgyűjtemények sem maradhatnak ki. Természetes, hogy erre az alkalomra a főváros múzeuma, a Budapesti Történelmi Múzeum (BTM) egy nagyszabású kiállítással készült, amely azonban sok mindenben eltér a megszokott sémáktól. A BTM Vármúzeumában 2023. május 5-én nyílt meg a nagyközönség előtt a főváros egyesítésének 150. évfordulójára rendezett időszakos kiállítás, *A Budapest-hatás – Fővárosi kötődések és identitások* címmel, amely 2024. március 31-ig látogatható.

A múzeumi szakma és a látogatók számára is sok módon rendhagyó tárlat koncepciójának kidolgozója és a kiállítás kurátora *Népessy Noémi*, a BTM főigazgatója, aki egy új aspektusból mutatja be a település eddigi történetét. Az alap gondolat szerint a város és a benne lakók története szorosan összefügg, releváns hatással van egymásra, illetve folyamatosan alakítja és formálja saját identitását. A kiállítás szubjektív módon vizsgálja az egyén és az egyes közösségek viszonyulását a városhoz. Ezzel egy interakciót vált ki a látogatókból, bevonva őket a kiállításba, hogy el tudja helyezni saját viszonyulását Budapesthez. A fővárosi identitásformákat bemutató kiállítás egyszerre szól a látogatóknak és a látogatóról, aki a különféle interaktív eszközök segítségével tudja meghatározni helyét a főváros szövetében.

A látványos kiállításba a Barokk csarnokon keresztül juthat el a közönség. Itt egy tekinté-

A kevés tárgyi anyag egy-egy identitáshalmazhoz tartozik

lyes külső installáció fogadja, ahová belépve a négy sarkában egy önállóan is működő vizuális művészeti alkotás látható – mintegy bevezeti és felkészíti a látogatót az egész tárlat gondolatosságára, a „budapestiségre”. A bejáratnál található időkap-

Fotó: BHT

Népessy Noémi főigazgató, a tárlat kurátora köszönti a megnyitóra érkezetteket

szula egység olyan kiemelt időpontokhoz kapcsolódik, amely meghatározó hatással bírt a főváros

identitására. A kiállítás gerincét hét tematikus egység alkotja, amelyekbe hét identitás, illetve kötődés és viszonyulás forma tartozik. Ezekhez az egységekhez negyvenegy interjú készült ismert és ismeretlen személyekkel, akik saját budapesti identitásukról beszélnek, amelyet képernyőkön láthat, hallhat és olvashat a látogató. Az interjúk szereplőinek kiválasztása szubjektív módon történt, személyes fővárosi identitásukat a maguk aspektusából taglalják.

Meghallgatva történeteket és kapcsolatukat a várossal, a közönség ráismerhet vagy tovább gondolhatja saját budapesti identitását. A tárlatban megszólalnak olyan interjúalanyok, akiknek a fővárosi utcákon tettek fel situációs kérdéseket. Ezeket a színes és sokszor szórakoztató nyilatkozatokat jellegzetes piros padokon hallgathatja meg a látogató.

A kiállítási egységeket egy látványos Duna-installáció köti össze, ahol monitorokon különböző, Budapestre vonatkozó idézetek jelennek meg, majd folynak el a vízen. Egy kalap és egy cipő installáció oldja és segíti a kérdéskör feldolgozását, egyben újabb szinten vonja be a látogatót a tárlatba, amely szabadon bejárható, felfedezhető és „használható”. További fontos elem a történelmi installáció, amely egy vizuális időgép és a tematikai egységekhez tartozó információs háttérforrás. A kiállított kevés tárgyi anyag szintén egy-egy identitáshalmazhoz tartozik, kiegészítve az alapvetően multimédiás megoldásokat alkalmazó kiállítás vezetését. A Budapest-hatást bemutató, elgondolkodtató időszakos kiállítás egy befogadó, sokszínű és nyitott fővárost demonstrál.

Budapestiség – multimédiás megoldásokkal

Fotók: Budapesti Történelmi Múzeum